

ЕВОЛЮЦІЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Вінницький національний технічний університет

Анотація

Визначено основні етапи становлення та розвитку сучасної податкової системи України, охарактеризовано їх ключові особливості та трансформаційні процеси. Проведено аналіз впливу податкової політики на економічну стабільність країни, зокрема її роль у формуванні державного бюджету, регулюванні економічних процесів та забезпеченні фінансової стійкості. Досліджено адаптацію податкової системи до сучасних соціально-економічних викликів.

Ключові слова: податки, податкова система, оподаткування, податкова політика, економічна стабільність.

Abstract

The main stages of the formation and development of the modern tax system of Ukraine have been identified, and their key features and transformational processes have been characterized. A comprehensive analysis of the impact of tax policy on the country's economic stability has been conducted, particularly its role in shaping the state budget, regulating economic processes, and ensuring financial sustainability. The adaptation of the tax system to contemporary socio-economic challenges has been examined.

Keywords: taxes, tax system, taxation, tax policy, economic stability.

Вступ

Податкова система є фундаментальним інструментом економічної політики будь-якої країни, що визначає механізми формування доходів державного бюджету, впливає на макроекономічну стабільність та забезпечує фінансування ключових соціально-економічних програм. Вона відіграє важливу роль у перерозподілі національного доходу, регулюванні ринкових процесів, стимулюванні або стримуванні економічної активності окремих секторів господарства та сприяє забезпеченню соціальної справедливості.

В умовах воєнного стану ефективність податкової системи набуває особливої значущості, оскільки забезпечує необхідні фінансові ресурси для оборонного комплексу, гуманітарних програм та підтримки критичної інфраструктури. Таким чином, податкова система у кризових умовах виконує не лише фіскальну, але й стабілізаційну функцію, сприяючи підтримці економічного зростання, фінансової стійкості та соціальної рівності. Її ефективність залежить від здатності держави оперативно адаптувати податкову політику до змінних умов, мінімізуючи негативний вплив на економічних суб'єктів та суспільство загалом.

Результати дослідження

Поняття «податкова система» може розглядатися як у вузькому, так і в широкому сенсах. Податкова система у вузькому сенсі охоплює сукупність податків, зборів та обов'язкових платежів, що стягуються відповідно до встановлених норм і правил. Натомість у широкому розумінні податкова система включає не лише законодавчо закріплені податки, збори та інші обов'язкові платежі, а й механізми їхньої сплати, контроль за дотриманням податкового законодавства та відповідальність за його порушення. У широкому сенсі акцент робиться на правових аспектах функціонування податкової системи, що визначають особливості реалізації податкових відносин між державою, юридичними та фізичними особами. Це включає процедури адміністрування податків, регулювання податкових зобов'язань і заходи, спрямовані на забезпечення належного рівня податкової дисципліни.

Процес формування податкової системи України відбувався в умовах становлення державності та обмеженого досвіду у сфері фіскального регулювання як одного з ключових механізмів забезпечення соціально-економічного розвитку. Цей процес залишається актуальним і сьогодні, оскільки й досі триває пошук оптимальних шляхів вдосконалення та модернізації податкової системи України.

Податкова система має адаптуватися до сучасних викликів, адже саме вона відіграє важливу роль у подоланні економічної кризи, забезпечуючи фінансову стабільність держави та сприяючи сталому розвитку національної економіки.

Шлях розбудови податкової системи України за роки незалежності можливо систематизувати на окремі періоди, кожен з яких має свої унікальні риси та ознаки. Як демонструє проведений аналіз наукових джерел, у науковців немає спільного підходу до визначення етапів формування та розвитку податкової системи України. Водночас, переважна більшість дослідників виділяють чотири основних етапи [1].

Перший етап, який тривав у 1991-1993 роках, був зумовлений потребою створити власну систему оподаткування після здобуття незалежності. Визначальним стало прийняття Закону Української РСР «Про систему оподаткування», який закріпив основні принципи оподаткування, права та обов'язки платників податків, а також встановив перелік загальнодержавних зборів і обов'язкових платежів. У цей період було створено Податкову службу України у складі Міністерства фінансів, що заклало інституційне підґрунтя для функціонування податкової системи.

Наступний етап, 1994-1999 роки, пов'язаний з якісним оновленням податкової системи, зумовленим глибокою економічною кризою в державі. У цей період відбувалося поступове коригування податкової політики, що передбачало стабілізацію та вдосконалення механізмів оподаткування. До 1994 року була сформована система місцевих податків зборів, яка отримала нормативне закріплення у відповідному декреті Кабінету Міністрів.

Період з 2000 по 2009 роки позначився подальшим вдосконаленням податкової системи, що було спрямоване на зменшення податкового тягаря для підприємств та запровадження стабільних механізмів оподаткування для фізичних осіб. Відбувалося поступове зниження ставок податку на прибуток підприємств до 25%, а для фізичних осіб – до 13%, з подальшим підвищенням до 15%. Головною метою цих змін було заохочення добровільної сплати податків та збільшення надходжень до державного бюджету.

З 2010 року розпочався новий етап розвитку податкової системи, зумовлений прийняттям Податкового кодексу України. Це стало значущою подією у реформуванні податкової політики, що передбачало помітне скорочення кількості загальнодержавних (з 29 до 17) та місцевих (з 14 до 5) податків і зборів. Відбулося поступове зниження ставок податку на прибуток з 25% у 2011 році до 19% у 2014 році, а також зменшення ставки податку на додану вартість з 20% до 17%. В рамках адміністративної реформи було утворено Міністерство доходів і зборів України, що стало результатом реорганізації податкових і митних органів задля збільшення ефективності фіскального адміністрування.

У 2022 році уряд вніс зміни до податкової системи з метою зниження податкового навантаження на бізнес у воєнний період. Зокрема, було введено податок на оборот у розмірі 2% замість стандартного податку на прибуток, скасовано деякі зобов'язання, зокрема єдині соціальні внески та єдиний податок для підприємців 2 групи, а також спрощено подачу податкових повідомлень. Ці зміни мали антикризовий характер і могли знизити витрати бізнесу, підвищивши довіру до держави, а також сприяти скороченню тіньової економіки. Однак, враховуючи тимчасовий характер цих нововведень, повернення до звичайної податкової системи може призвести до відтоку підприємств у тіньовий сектор [2].

Становлення та розвиток податкової системи в Україні загалом були доволі складними, суперечливими й багато в чому спонтанними. Але загальний напрямок цих процесів у цілому таки був вірним – формування податкової системи і встановлення рівня оподаткування, притаманного ринковій економіці.

Висновки

Аналіз етапів становлення податкової системи України свідчить про її динамічний розвиток та адаптацію до змінних соціально-економічних умов. Від початку становлення України як незалежної держави здійснювалися численні реформи, спрямовані на створення ефективної системи оподаткування, зниження податкового навантаження, спрощення адміністрування податків та покращення фіскального контролю. Водночас залишається низка викликів, пов'язаних із нестабільністю податкового законодавства, високим рівнем тіньової економіки, недосконалістю адміністрування податків та необхідністю забезпечення стійкого наповнення бюджету.

Загалом, податкова система України потребує подальшого удосконалення, що має базуватися на принципах стабільності, справедливості, ефективності та прозорості, оскільки саме ці чинники забезпечують передбачуваність економічного середовища, підвищують довіру громадян і бізнесу до податкової політики держави, а також створюють сприятливі умови для залучення інвестицій та сталого економічного зростання країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Волощук М. Г., Матьола І. І., Карабін Т. О., Білаш О. В. Становлення та розвиток податкової системи України: монографія. Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2021. 172 с.
2. Біленко О. В., Савченко С.О. Трансформація механізму податкової політики в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. № 46. С.1-9. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-19>
3. Про систему оподаткування: закон України № 1251 від 25.06.1991. Верховна Рада України: законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1251-12#Text> (дата звернення 25.03.2025).

Руда Лілія Петрівна – к.е.н., доцент кафедри фінансів та інноваційного менеджменту, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, e-mail: rudalist_ok@ukr.net

Белякова Катерина Сергіївна – студентка групи МФКД-21б, факультет менеджменту та інформаційних технологій, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, e-mail: belyakovakaterina001@gmail.com

Ruda Liliia – PhD, Assistant Professor of the Department of the Finance and innovation management, Vinnitsa National Technical University, Vinnitsa, e-mail: rudalist_ok@ukr.net

Katerina Belyakova – student of group MFKD-21b, Faculty of Management and Information Technologies, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: belyakovakaterina001@gmail.com